

УДК 005:504.062:334.012.74.

*Кравчук І. І.,
teacher_prepod@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-3561-6118,
д.е.н., проф., професор кафедри менеджменту та маркетингу, Поліський національний університет,
м. Житомир*

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

***Анотація.** Інституційні засади управління земельними ресурсами в сучасних викликах мають бути спрямовані не тільки на відновлення передвоєнної нормальності, але й на створення більш стійкої та гнучкої системи, яка може адекватно реагувати на майбутні виклики, що становить основу для довгострокової стабільності та процвітання України. Ключовими напрямками державної політики в даній сфері є не тільки відновлення ефективного функціонування земельного ринку, але й гарантування продовольчої безпеки та стійкості земельних відносин на місцевому рівні, з особливою увагою на захист прав та інтересів громадян і громад. Стаття пропонує комплексний аналіз державної політики у сфері управління земельними ресурсами в Україні в умовах сучасних викликів. Розглядаються чотири рівні ієрархічної структури земельної політики, зорієнтовані на реалізацію законодавчих актів та директив державних органів. Обґрунтовується: основна функція державного управління полягає у регулятивному та розпорядчому впливі на суспільні відносини, що є критично важливим для адаптації до воєнних умов, особливо з погляду гарантування продовольчої безпеки та відновлення експорту продовольства. Стаття детально аналізує законодавчі ініціативи, спрямовані на адаптацію земельних відносин до воєнних реалій, акцентуючи на мінімізацію ризиків, пов'язаних із нелегальними угодами та спекуляціями. Особлива увага приділяється створенню умов для підтримки продовольчої безпеки та економічної стабільності на рівні місцевих громад, що підкреслює значення інституційної підтримки в умовах сучасних викликів. Основна увага привернута до впливу цих змін на ефективність аграрного сектору. Обґрунтовано, що рік 2023 став важливим у контексті розвитку земельного законодавства України, де головним завданням було адаптувати земельні відносини до воєнного стану, з особливим акцентом на реформування управління державними підприємствами через переорієнтацію з постійного користування землями на оренду для збільшення доходів від їх використання.*

Ключові слова: управління, земельні відносини, глобальні виклики, діджиталізація, війна, інституційні засади.

*Kravchuk I. I.,
teacher_prepod@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-3561-6118,
Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Management and Marketing, Polissia
National University, Zhytomyr*

INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF LAND RESOURCE MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES

***Abstract.** Institutional principles of land management in modern challenges should be aimed not only at restoring pre-war normality, but also at creating a more stable and flexible system that can adequately respond to future challenges, which forms the basis for long-term stability and prosperity of Ukraine. The key directions of state policy in this area are not only the re-establishment of the effective functioning of the land market, but also the guarantee of food security and stability of land relations at the local level, with special attention to the protection of the rights and interests of citizens and communities. This article offers a comprehensive analysis of state policy regarding the management of land resources in Ukraine amidst contemporary challenges. It examines the four levels of the hierarchical structure of land policy, which are oriented towards the implementation of legislative acts and directives of state authorities. It is argued that the primary function of state administration involves regulatory and administrative influences on societal relations, which are critically important for adaptation to wartime conditions, particularly from the perspective of ensuring food security and restoring food exports. The article thoroughly analyzes legislative initiatives aimed at adapting land relations to the realities of war, emphasizing the minimization of risks associated with illegal transactions and speculation. Special attention is given to creating conditions for supporting food security and economic stability at the local community level, highlighting the importance of institutional support in the face of modern challenges. The main focus is on the impact of these changes on the efficiency of the agricultural sector. It is*

substantiated that the year 2023 was significant in the context of the development of land legislation in Ukraine, where the main task was to adapt land relations to the state of war, with a particular focus on reforming the management of state enterprises through a shift from permanent land use to leasing to increase revenue from their utilization.

Keywords: management, land relations, global challenges, digitalization, war, institutional foundations.

JEL Classification: Q15, R13

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-77-02>

Постановка проблеми. Одним із ключових аспектів земельної реформи в Україні є модернізація системи державного управління земельними ресурсами. Реформа передбачає важливі зміни, зокрема відміну мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, що сприяло розвитку цивілізованого ринку земель. Такі кроки призначені для створення прозорих та ефективних механізмів земельного ринку, що відповідають стандартам та практикам Європейського Союзу.

Проте ситуація різко змінилася з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Цей безпрецедентний виклик у світовій практиці державного управління вимагав невідкладних дій з боку української влади. В перші місяці воєнного стану ринок землі був тимчасово призупинений, доступ до Реєстру речових прав на нерухомість та Державного земельного кадастру закритий, а також запроваджено ряд заборон у сфері земельних відносин. Ці кардинальні заходи стали відповіддю на критичну потребу захисту національних інтересів та запобігання можливому рейдерству та іншим формам зловживань в умовах військового конфлікту.

Важливість даних подій вимагає детального наукового аналізу та оцінки основних законодавчих ініціатив, що вводилися у відповідь на сучасні виклики. Це стосується як тимчасових заходів, так і довготривалих змін у сфері управління земельними ресурсами, які будуть необхідні для адаптації до постконфліктної реальності. Ключовими напрямками державної політики в даній сфері є не тільки відновлення ефективного функціонування земельного ринку, але й гарантування продовольчої безпеки та стійкості земельних відносин на місцевому рівні, з особливою увагою на захист прав та інтересів громадян і громад.

Таким чином, інституційні засади управління земельними ресурсами в сучасних викликах мають бути спрямовані не тільки на відновлення передвоєнної нормальності, але й на створення більш стійкої та гнучкої системи, яка може адекватно реагувати на майбутні виклики, що становить основу для довгострокової стабільності та процвітання України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тему інституційних засад управління земельними ресурсами в умовах сучасних викликів досліджено багатьма вченими та юристами, серед яких О. Г. Бондар, що у своїй статті, опублікованій у 2020 році в журналі “Право України”, акцентував увагу на актуальних проблемах правового та

інституційного забезпечення використання та охорони земель в Україні. Паралельно у 2022 році український парламент прийняв ряд законів, зокрема закон № 2145-ІХ, що вносить зміни до законодавства з метою гарантування продовольчої безпеки під час воєнного стану, демонструючи реакцію на нові виклики у сфері земельних відносин [1].

Науковці Т. Г. Титаренко та П. Кулинич також зробили вагомий вклад у дослідження цієї проблематики, зосередившись на функціональній характеристиці діяльності суб’єктів державного управління земельними відносинами та основних тенденціях розвитку земельного законодавства України в період земельної реформи [5, 6]. Водночас колектив авторів під керівництвом А. Третяка сконцентрувався на методології державного управління земельними ресурсами, публікуючи свої результати в журналі “Агросвіт” [7].

Міжнародні представники, такі як N. Pryshliak, розширили обговорення, аналізуючи вплив воєнних дій на аграрний сектор України в контексті глобальної енергетичної та продовольчої безпеки, що відобразилося на публікації в журналі Energy Policy Journal у 2023 році [8, 9, 13]. Ці дослідження вказують на значну міждисциплінарність питання та необхідність комплексного підходу до аналізу земельних відносин в умовах високої соціально-економічної та політичної нестабільності.

Вклад основного матеріалу дослідження. В 2021 році Україна забезпечила продовольством понад 400 мільйонів людей світу, що підкреслює її роль як одного з ключових гравців на світовому аграрному ринку [10, 12]. Повномасштабне військове вторгнення Росії спричинило масштабні руйнування та забруднення більше чверті земельних ресурсів України вибухонебезпечними предметами, що критично позначилося на виробництві, переробці та постачанні продовольства, а також на можливостях експорту через закриття морських шляхів [9-11].

У зв’язку з вищевказаними подіями уряд України був змушений вжити невідкладних заходів для забезпечення контролю і захисту земельних ресурсів, в тому числі шляхом тимчасового закриття доступу до реєстрів нерухомості, щоб запобігти спекуляціям та рейдерству, виникнення яких імовірно на тлі військового конфлікту та загального хаосу. Цей крок мав на меті мінімізувати ризики корупції та інших форм шахрайства, що стають особливо актуальними у кризові періоди, коли звичайні механізми державного контролю можуть ослаблюватися.

Додатково, у відповідь на воєнний стан, у безрезні були внесені значущі зміни до Земельного кодексу України. Зокрема, визначено нові положення щодо обігу державних і комунальних угідь, де за певних обставин можна здійснювати реалізацію земель без проведення аукціонів. Це стосується, наприклад, промислових ділянок для підприємств, які здійснюють релокацію, або угідь для будівництва інфраструктурних об'єктів, які мають критичне значення для національної економіки в умовах війни, включно з енергетичними угіддями для ліній електропередач та газопроводів. Ці заходи не тільки спрямовані на підтримку критично важливих секторів економіки, але й на зміцнення продовольчої та енергетичної безпеки країни в умовах збройного конфлікту, наголошуючи на необхідності гнучкої та ефективної системи управління земельними ресурсами.

В умовах воєнного стану адаптація державного управління земельними ресурсами стає надзвичайно актуальною з огляду на значний внесок країни у світову продовольчу безпеку. Зокрема, важливо відзначити, що Україна у 2021 році забезпечила продуктами харчування понад 400 мільйонів осіб

глобально. Руйнації, спричинені повномасштабним військовим вторгненням, та забруднення земель вибухонебезпечними предметами значно ускладнили ведення аграрного бізнесу, а також призвели до порушення ланцюжків виробництва та постачання продовольства, що, в свою чергу, створює ризики для світової продовольчої безпеки.

2023 рік був надважким для держави, суспільства і всіх галузей економіки, зокрема для аграрного сектору. Продовження повномасштабної війни, загострення економічних і соціальних проблем, пошкодження та знищення майна агропідприємств і земель, мінування територій, порушення логістичних шляхів та заборона експорту української агропродукції на терени деяких країн Європейського Союзу – це лише невеликий перелік викликів, що поставали і постають перед українським агросектором. Незважаючи на ці та багато інших труднощів, український аграрний сектор продовжує працювати, а ринок землі із року в рік поживляється. У таблиці 1 представлено сучасні тренди розвитку земельного законодавства та ключові зміни, які можливі у 2024 році.

Таблиця 1

Сучасні тренди розвитку земельного законодавства та ключові зміни, які можливі у 2024 році

Результати 2023 року	Очікування у 2024 році
<p>2023 рік продовжив тенденції 2022 року в земельному законодавстві України, акцентуючи на прийнятті нових і зміні старих нормативно-правових актів. Ці зміни мали на меті покращення правового регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану, що вимагало адаптації до нових викликів.</p> <p>Реформування державних підприємств зосередилося на управлінні земельними ділянками, що вони використовують на праві постійного користування, особливо в сільськогосподарському секторі. Важливим кроком стало введення закону від 3 вересня 2023 року, який визначив детінізацію доходів від використання цих земель як пріоритет. Фонд державного майна України до кінця листопада 2023 року розробив дорожню карту для створення Земельного банку.</p> <p>Зміни в правилах користування землями мали значний вплив на структуру управління державними підприємствами. Кабінет Міністрів України отримав нові повноваження щодо припинення права постійного користування землями для одних держпідприємств і передачі їх іншим.</p> <p>Закон від 17 вересня 2023 року, що стосується інвестиційних проєктів із значними інвестиціями, вніс зміни, що дозволяють змінювати цільове призначення земель особливої цінності. Це відкрило нові можливості для інвесторів у виборі земельних ділянок для реалізації проєктів, не пов'язаних із лісовим господарством.</p>	<p>У 2024 році ситуація в аграрному секторі України залишатиметься складною через воєнно-політичні реалії. Втім, успіхи на фронті та ефективні урядові заходи на підтримку агробізнесу, а також встановлення стабільних відносин із Європою можуть сприяти відновленню аграрного експорту та покращенню умов для виробників.</p> <p>З початком 2024 року в Україні набуде чинності нововведення, що дозволить юридичним особам купувати сільськогосподарську землю, хоча іноземним компаніям і громадянам доступ до таких угод залишиться закритим до проведення референдуму. Це значно розширить можливості для внутрішніх інвесторів, але зберігатимуться серйозні обмеження, зокрема для юридичних осіб із іноземними бенефіціарами чи тими, що зареєстровані в офшорних зонах.</p> <p>Земельна реформа також передбачає чіткі ліміти на кількість землі, якою може володіти одна юридична особа - не більше 10 тисяч гектарів. Порушення цього правила призведе до судових позовів і конфіскації надлишкових земельних ділянок, що будуть виставлені на земельні торги з правом колишніх власників на компенсацію.</p> <p>Також передбачається, що у випадку внесення частки в статутний капітал юридичної особи громадянин України, який володіє часткою, вважатиметься співвласником земельних ділянок, що належать компанії, пропорційно до своєї частки.</p>

Джерело: <https://kpmg.com/ua/uk/home/media/press-releases/2024/01/klyuchovi-zminy-u-emelnomu-zakonodavstvi.html>

На 2024 рік очікується, що розвиток аграрного сектору продовжить залишатися під впливом складних воєнно-політичних умов. Із нового року заплановане нововведення, яке дозволить юридичним особам придбавати сільськогосподарські землі, сприятиме залученню внутрішніх інвестицій, хоча доступ для іноземних інвесторів залишиться обмеженим. Встановлення чітких лімітів на володіння землею з метою запобігання концентрації великих площ у руках однієї юридичної особи забезпечить більшу справедливість та ефективність земельного ринку.

У відповідь на сучасні виклики уряд України вжив заходів для забезпечення ефективного управління земельними ресурсами під час воєнного стану, що включало низку законодавчих ініціатив. Закон України № 2145-IX від 24.03.2022 року “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану” визначає нові умови регулювання земельних відносин, що дозволяє адаптувати земельне законодавство до непередбачуваних умов кризи, зокрема через поновлення договорів оренди і введення спрощених умов для важливих аграрних проєктів.

Серед ключових змін закон спрямований на вирішення проблеми недоступності Державного земельного кадастру та реєстру речових прав шляхом дозволу тимчасового користування землями без офіційної реєстрації прав, що критично важливо для оперативного реагування на воєнні потреби. Також було встановлено обмеження на передачу земельних ділянок у приватну власність та скасовано незавершені земельні торги, забезпечуючи тим самим додатковий захист від спекуляцій та рейдерства.

З набуттям чинності Постанови Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2022 року № 480 від 19.04.2022 року [2-4], відомої як “Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану”, відновлено можливість вчинення нотаріальних та реєстраційних дій щодо нерухомого майна з певними виключеннями та обмеженнями. Згідно з пп. 8 п. 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164 “Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану” [2-4] нотаріальне посвідчення договорів, пов’язаних із нерухомим майном, здійснюється виключно нотаріусами, включеними до затвердженого Міністерством юстиції переліку нотаріусів. Це відновлення доступу до державних реєстрів сприяло поступовому оживленню ринку землі з травня 2022 року.

Додатково, з набуттям чинності Постанови Кабінету Міністрів України від 14 травня 2022 року № 564 “Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану” [2-4], встановлені умови ведення Державного земельного кадастру протягом дії воєнного стану в Україні та одного місяця з дня його припинення. Згідно з Постановою припиняється доступ

користувачів до Державного земельного кадастру у районах проведення бойових дій або у тимчасовій окупації збройними формуваннями РФ. На територіях, які не входять до цього переліку, операції з Державним земельним кадастром забезпечуються державними кадастровими реєстраторами Держгеокадастру та його територіальними органами.

Прийнятий 12 травня 2022 року Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану” [2-4] спрощує умови земельних відносин для розміщення виробничих потужностей підприємств, що переміщуються із зони бойових дій, розміщення об’єктів для тимчасового перебування внутрішньо переміщених осіб, ведення сільськогосподарського виробництва та сталого функціонування критичної інфраструктури.

Набуття чинності Закону України № 2698-IX “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель” [2-4] 19 листопада 2022 року дозволило проведення земельних торгів щодо прав користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, державну реєстрацію прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та інші заходи, спрямовані на відновлення системи земельних відносин.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Умови воєнного стану в Україні суттєво впливають на земельне законодавство, спрямоване на максимальне спрощення умов реалізації земельних ділянок сільськогосподарського, енергетичного та промислового призначення, які є критично важливими для держави в умовах війни. Економіка України переживає значну рецесію, прогнозується зменшення ВВП на понад 30%. Незважаючи на це, сільськогосподарська продукція залишається основним експортним товаром, що підкреслює важливість державної політики у сфері земельних ресурсів для забезпечення функціонування аграрного сектору та прискореного відновлення економіки. У подальшому передбачаються спрощення, які впроваджуються для розвитку на рівні територіальних громад, дрібних фермерських господарств та передачі їм у користування земельних ділянок. Також важливим є питання державної підтримки диверсифікації та поглиблення переробки сільськогосподарської продукції на місцевому рівні. Умови війни сприяють розвитку більш мобільних та стійких до кризових умов підприємств, що змушують владу активно працювати над створенням сприятливих умов для їхньої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар О. Г. Публічне управління у сфері використання та охорони земель в Україні: актуальні проблеми правового та інституційного забезпечення. *Право України*. 2020. № 5. С. 43-62.
2. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану” № 2145-IX від 24.03.2022 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>.
3. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану” 2247-IX від 12.05.2022 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>.
4. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок с.-г. призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель” № 2698-IX від 19.10.2022 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-20#Text>.
5. Кулинич П. Земельне законодавство України періоду земельної реформи: основні тенденції розвитку. *Право України*. 2020. № 5. С. 63-75.
6. Титаренко Т. Г. Функціональна характеристика діяльності суб’єктів державного управління земельними відносинами. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 1. С. 222-234.
7. Третяк А., Третяк В., Прядка Т., Третяк Р., Капінос Н. Методологія державного управління земельними ресурсами та землекористуванням. *Агросвіт*. 2021. № 20. С. 14-21.
8. Pryshliak N., Dankevych V., Tokarchuk D., Shpykuliak O. The sowing and harvesting campaign in Ukraine in the context of hostilities: challenges to global energy and food security. *Energy Policy Journal*. 2023; 26(1):145–168.
9. Dankevych V., Dankevych Y. Management of forest and water resources in the context of administrative-territorial reform: the experience of Poland. *The scientific heritage*. Budapest. 2020. Vol. 6, № 55. Pp. 27-31.
10. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>.
11. Писаренко Т. В., Куранда Т. К. та ін. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та отримані результати у 2021 р.: аналітична довідка. Київ : УкрІНТЕІ, 2022. 53 с.
12. Вишлінський Г., Репко М. та ін. Економіка України під час війни: звіт за жовтень 2022. Центр економічної стратегії, German Economic Team, 22 с.
13. Skydan O. V., Dankevych V. Ye., Fedoniuk T. P., Dankevych Ye. M., Yareмова M. I. European green deal: Experience of food safety for

Ukraine. *International Journal of Advanced and Applied Sciences*. 2022, 9(2). P. 63-71.

REFERENCES

1. Bondar, O. H. (2020), Publichne upravlinnia u sferi vykorystannia ta okhorony zemel' v Ukraini: aktual'ni problemy pravovoho ta instytutsijnoho zabezpechennia. *Pravo Ukrainy*, № 5, s. 43-62.
2. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy schodo stvorennia umov dlia zabezpechennia prodovol'choi bezpeky v umovakh voiennoho stanu” № 2145-IXh vid 24.03.2022 r. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy.*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>.
3. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy schodo osoblyvostej rehuliuвання zemel'nykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu” 2247-IX vid 12.05.2022 r. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy.*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>.
4. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv schodo vidnovlennia systemy oformlennia prav orendy zemel'nykh dilianok s.-h. pryznachennia ta udoskonalennia zakonodavstva schodo okhorony zemel'” № 2698-IXh vid 19.10.2022 r. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy.*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-20#Text>.
5. Kulynych P. (2020), Zemel'ne zakonodavstvo Ukrainy periodu zemel'noi reformy: osnovni tendentsii rozvytku. *Pravo Ukrainy*, № 5, s. 63-75.
6. Tytarenko, T. H. (2015), Funktsional'na kharakterystyka diial'nosti sub'iektiv derzhavnoho upravlinnia zemel'nymy vidnosynamy. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, № 1, s. 222-234.
7. Tretiak A., Tretiak V., Priadka T., Tretiak R., Kapinos N. (2021), Metodolohiia derzhavnoho upravlinnia zemel'nymy resursamy ta zemlekorystuvanniam. *Ahrosvit*, № 20, s. 14-21.
8. Pryshliak N., Dankevych V., Tokarchuk D., Shpykuliak O. (2023), The sowing and harvesting campaign in Ukraine in the context of hostilities: challenges to global energy and food security. *Energy Policy Journal*, 26(1):145–168.
9. Dankevych V. and Dankevych Y. (2020), Management of forest and water resources in the context of administrative-territorial reform: the experience of Poland. *The scientific heritage*. Budapest. Vol. 6, № 55, pp. 27-31.
10. Stratehiia rozvytku sfery innovatsijnoi diial'nosti na period do 2030 roku. Skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10 lypnia 2019 r. № 526-r. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy.*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>.
11. Pysarenko T. V., Kuranda T. K. ta in. (2022), Realizatsiia priorytetnykh napriamiv rozvytku nauky i tekhniky ta otrymani rezul'taty u 2021 r.: analitychna dovidka, UkrINTEI, Kyiv, 53 s.

12. Vyshlins'kyj H., Repko M. ta in. *Ekonomika Ukrainy pid chas vijny: zvit za zhovten' 2022*. Tsentr ekonomichnoi stratehii, German Economic Team, 22 s.

13. Skydan O. V., Dankevych V. Ye., Fedoniuk T. P., Dankevych Ye. M., Yareмова M. I. (2022), European green deal: Experience of food safety

for Ukraine. *International Journal of Advanced and Applied Sciences*, 9(2), p. 63-71.

Стаття надійшла до редакції 25 квітня 2024 року